

Ryszard Sztychmiler

Znaczenie osobowości kandydata do małżeństwa w świetle obowiązującego prawa kanonicznego

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 40/1-2, 201-217

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. RYSZARD SZTYCHMILER

ZNACZENIE OSOBOWOŚCI KANDYDATA DO MAŁŻEŃSTWA W ŚWIELE OBOWIĄZUJĄCEGO PRAWA KANONICZNEGO¹

Wstęp

Podobnie jak prawo rzymskie, także prawo kanoniczne zna pojęcie osoby i osobowości człowieka, jego osobowości prawnej oraz zdolności do działań prawnych, m.in. do zawarcia małżeństwa². Jednak unormowania prawa rzymskiego i prawa kanonicznego w wielu kwestiach różnią się.

Być może w tradycyjnej kanonistyce, podobnie zresztą jak w prawie rzymskim, zbyt jednostronnie przypisywano wielkie znaczenie tylko osobie jako osobie, bez refleksyjowania jej osobowości w znaczeniu psychologicznym, jako także specyfikującej pewne uprawnienia osoby.

Dlatego celowe wydaje się przedstawienie najpierw (część I) znaczenia osobowości człowieka (w sensie prawnym i psychologicznym) we współczesnym prawie kanonicznym, a następnie omówienie wymagań prawa kanonicznego dotyczących osobowości (w sensie psychologicznym) kandydata do małżeństwa. Warto też odpowiedzieć na pytanie, czy wymagania dotyczące osobowości są specyfiką tylko kanonicznego prawa małżeńskiego, czy zawarte są także w innych normach prawnych Kościoła katolickiego. Aby wyjaśnić wymienione kwestie i uzyskać odpowiedź na postawione pytanie, najpierw (w części I) przybliżę pojęcia osoby i osobowości, a następnie wskażę przykłady uznania znaczenia osobowości w innych działach prawa kanonicznego. W części drugiej opracowania określę znaczenie osobowości (w sensie psychologicznym) kandydata do małżeństwa oraz stawiane w tym zakresie przez prawo kanoniczne wymagania. Warte uwzględnienia są nie tylko wymagania kanonicznego prawa powszechnego, lecz także lokalnego,

¹ Referat wygłoszony podczas międzynarodowej konferencji naukowej pt. *Znaczenie osobowości w rzymskim i kanonicznym porządku prawnym*, zorganizowanej przez ATK w Warszawie w dniach 18-19 X 1996 r.

² W. Osuchowski, *Zarys rzymskiego prawa prywatnego* Warszawa 1971 s. 219-248; H. Inśadowski, *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*, Lublin 1935 s. 148-155.

czyli kanonicznego prawa polskiego. W trzeciej części opracowania postaram się odpowiedzieć na pytanie, czy wymagania dotyczące osobowości kandydata do małżeństwa są wymaganiami istotnymi, a więc warunkującymi ważność zawieranego małżeństwa, czy tylko wymaganiami uzupełniającymi, służącymi zapewnieniu większej owocności małżeństwa i szczęścia małżonków. Zarysuję też możliwości prawnego dochodzenia uprawnień w sytuacji, gdy choćby jedna z osób zawierających małżeństwo posiada poważny defekt osobowościowy.

I. Znaczenie osobowości w prawie kanonicznym

Omówię tu takie zagadnienia jak: 1) pojęcie osoby i osobowości, 2) źródło osobowości kanonicznej, 3) osobowość naturalna, prawna, wymagana, 4-5) znaczenie dojrzałej osobowości 6) ochrona osobowości w prawie karnym.

1. *Pojęcie osoby i osobowości*

Termin „osoba” (*persona*) zmieniał w ciągu wieków swoją treść³. W prawie rzymskim używany był na oznaczenie podmiotu prawa. Boecjusz określał osobę jako „indywidualna substancja rozumnej natury”⁴.

W sensie naturalnym każdy człowiek jest osobą. Nie wszyscy wprawdzie przyjmują ten sam moment za początek człowieczeństwa i bycia osobą, lecz najbardziej racjonalnym i uzasadnionym momentem jest chwila poczęcia człowieka; każdy inny, wyznaczony umownie moment, może być łatwo obalony⁵. Należy zgodzić się z twierdzeniem, że „wszelkie próby sytuowania 'początku' człowieka gdzieś między narodzinami a zapłodnieniem są z góry skazane na niepowodzenie, ponieważ życie ludzkie jest z natury procesem ciągłym, jego faza prenatalna zaś jest nadto procesem rozwoju tak dynamicznym, że nie sposób po prostu wyznaczyć w nim jakichkolwiek ostrych i bezdyskusyjnych granic człowieczeństwa. Dla przykładu: w okresie pierwszych 9 miesięcy życia masa człowieka powiększa się średnio 11 milionów razy, od chwili urodzenia do wieku dojrzałego – tylko 22 razy”⁶.

³ Początkowo używany był w języku teatralnym na oznaczenie maski, której używał aktor, a potem na oznaczenie osoby, którą odgrywał. Zob. S z t a f r o w s k i, E.: *Podręcznik prawa kanonicznego*. T. 1. Warszawa 1985 s. 212.

⁴ S z t a f r o w s k i, *Podręcznik* s. 212.

⁵ J. G u l a, *Problem człowieczeństwa człowieka nie narodzonego*, W: W imieniu dziecka poczętego. Red. J. G a ł k o w s k i, J. G u l a, Rzym-Lublin 1988 s. 146-159. D. K o r n a s - B i e l a, *Z zagadnień psychologii prenatalnej*, Tamże s. 25-51.

⁶ G u l a, *Problem człowieczeństwa*, s. 159.

Pomimo takich argumentów wielu za początek bycia osobą uznaje dopiero fakt urodzenia dziecka. Prawo rzymskie za osobę uważało każdą żywą narodzoną z ludzi i posiadającą ludzki kształt⁷. Podobnie w prawodawstwie polskim za człowieka uznaje się zazwyczaj dziecko urodzone. Powołano nawet w Polsce Urząd Rzecznika Praw Obywatelskich, a nie ma urzędu rzecznika praw człowieka (każdego, niezależnie od tego, czy ma on obywatelstwo danego kraju, czy nie); nie chroni on zatem praw dzieci poczętych, gdyż nie są one jeszcze uznane za obywateli państwa.

Jednak i w prawie rzymskim, i w prawie polskim dziecko poczęte a jeszcze nie urodzone czasem traktowane było i jest jako osoba i posiada pewne uprawnienia. Zgodne jest to ze starą (rzymską) zasadą: *nasciturus pro iam nato habetur*, czyli ten, kto ma być urodzony, uważany jest za narodzonego.

W prawie kanonicznym nigdzie nie stwierdza się, od jakiego momentu istota ludzka staje się człowiekiem i osobą. Jednak z dawniejszych i współczesnych przepisów tego prawa wynika, że życie człowieka rozpoczyna się od momentu poczęcia. Świadczą o tym choćby normy o możliwości chrztu dziecka jeszcze przed jego urodzeniem, a także norma o karze ekskomuniki za zabicie dziecka poczętego (kan. 1398). Osoba w prawie kanonicznym, to podmiot zdolności prawnej.

Termin osobowość posiada przynajmniej podwójne znaczenie: psychologiczne i prawne. W prawie mówi się przede wszystkim o osobowości prawnej lecz coraz częściej także o osobowości psychologicznej. Przykładem jest choćby wprowadzony do nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego kanon 1095, przy stosowaniu którego koniecznie trzeba analizować osobowość człowieka w sensie psychologicznym, gdyż jej poziom, a zwłaszcza jej brak, mają poważne konsekwencje prawne.

W sensie psychologicznym osobowość człowieka jest empirycznym miarem osoby ludzkiej, czyli tym, co da się w jej zachowaniu zaobserwować lub z niego wywnioskować. Wyróżnia się w niej takie elementy składowe jak: popędy, temperament, potrzeby, uznawane wartości i charakter⁸. Osobowość człowieka ma charakter dynamiczny, a więc podlega rozwojowi, wynika z tego możliwość rozwijania, kształtowania osobowości⁹. Człowiek właściwie rozwijający swoją osobowość tworzy coraz spójniejszy system

⁷ S z t a f r o w s k i, *Podręcznik* s. 214.

⁸ H. K r z y s t e c z k o, *Osobowość*. W: Psychologia dla teologów. Pr. zbior. pod red. J. Makselona, Kraków 1990 s. 177-205.

⁹ Tamże s. 187.

wartości oraz „system” własnej osobowości¹⁰. One pozwalają mu właściwie realizować zadania społeczne w Kościele i świecie, m.in. zadania małżeńskie.

2. Chrzest źródłem osobowości kanonicznej

Osoba i osobowość (zwłaszcza w sensie prawnym) mają w prawie kanonicznym od dawna ustalone pierwszorzędne znaczenie. Świadczy o tym choćby specjalny rozdział w pierwszej księdze Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r., zatytułowany „Pozycja kanoniczna osób fizycznych”. W świetle pierwszego z tych kanonów (kan. 96) człowiek staje się w Kościele osobą, z obowiązkami i uprawnieniami, a więc uzyskuje osobowość prawną poprzez fakt chrztu¹¹. Nie stawia się w tym kanonie żadnych wyraźnych wymagań dotyczących osobowości psychologicznej osoby przyjmowanej do Kościoła. Jednak pośrednio takie wymaganie istnieje. Jest nim przygotowanie osoby do chrztu, wprowadzenie jej w świat wiary katolickiej, albo odpowiednie nastawienie i przygotowanie rodziny proszącego o chrzest. Człowiek ochrzczony staje się „nowym”, a więc już innym człowiekiem.

Często w prawie kanonicznym poprzestajemy na naturalnych kryteriach osoby, a także jej osobowości (psychologicznej i prawnej), nie zastanawiając się nad tym, jakie zmiany w osobę i osobowość wnosi chrzest i formacja chrześcijańska¹². Dlatego prawo kanoniczne, pomimo że zawiera wiele określeń dogmatycznych, czasem wydaje się zbyt naturalistyczne. Dotyczy to m.in. doktryny o sakramentalności małżeństwa, o istotnych obowiązkach małżeńskich.

3. Osobowość naturalna, prawna, wymagana

Czym innym jest osobowość naturalna, chrześcijańska, prawna i wymagana. Każdy człowiek uzyskuje osobowość naturalną z chwilą stania się człowiekiem. A ten problem, jednoznacznie wyjaśniają – moim zdaniem – nauki medyczne, psychologia i antropologia¹³. Człowiek jest osobą i posiada zawiązkowo określoną (jeszcze nie rozwiniętą) osobowość od

¹⁰ H. K r z y s t e c z k o H: *Główne kierunki i działy psychologii*. W. Psychologia dla teologów. Pr.zbior. pod red. J. Makselona. Kraków 1990 s. 27-29.

¹¹ Ponadto katechumenom przyznaje prawo (kan. 206 § 1-2) pewną ograniczoną osobowość prawną. Albo jest to tylko przywilej.

¹² Zob. R. S o b a ń s k i, *Kościół – prawo – zbawienie*, Katowice 1979 s. 105-121.

¹³ G u l a, *Problem człowieczeństwa s. 146-159*. T. S t y c z e ń, *Homo nasciturus a my*. W: W imieniu dziecka poczętego. Red. J. Gałkowski, J. Gula. Rzym-Lublin 1988 s. 9-11.

chwili poczęcia¹⁴. Nie jest to równoznaczne z uznaniem prawnym, z uznaniem osobowości prawnej, gdyż w różnych systemach prawnych różnie to wygląda, ale poczęcie, to jedyny wyraźnie zaznaczający się początek życia i osobowości naturalnej człowieka.

Osobowość prawną posiada człowiek z chwilą uznania lub przyznania jej przez określony system prawny. W świetle prawa naturalnego każdy człowiek (od chwili poczęcia) jest osobą i posiada osobowość naturalnoprawną¹⁵. W prawie polskim w myśl jednych przepisów człowiek posiada osobowość cywilnoprawną od chwili poczęcia, a w myśl innych dopiero od chwili urodzenia¹⁶. Prawodawca polski jest w tym względzie niekonsekwentny. W niektórych innych krajach jest pod tym względem lepiej, a w niektórych występuje podobna niekonsekwencja.

W prawie kanonicznym należy wyróżniać osobowość naturalną i kanoniczną. Osobowość prawną naturalną posiada każdy człowiek, bez względu na jego wiek, pochodzenie i stan. Każdy posiada niezbywalne prawa, np. do życia, do przygotowania do chrztu. A zdolnym do chrztu jest także płód ludzki (nawet w łonie matki, jeśli zachodzi niebezpieczeństwo śmierci). Każde dziecko w łonie matki, także nieochrzczone, jest chronione m.in. mocą kanonu 1398 KPK.

Jednak pełną osobowość prawną w Kościele, czyli osobowość kanoniczną, posiada człowiek dopiero od chwili chrztu¹⁷. Osoba mająca pełną zdolność prawną w prawie kanonicznym jest tylko człowiek ochrzczoney, a więc „wyposażony w dary i uzdolnienia do działania, jakich nie posiadają nie ochrzczeni. Dary te i uzdolnienia należą do struktury osobowości kościelnej i one właśnie jako charakteryzujące tę osobowość przesądzają o specyfice działań w Kościele oraz – konsekwentnie – decydują o prawach i obowiązkach, a tym samym o kształcie całego prawa kościelnego”¹⁸.

Osobowość wymagana, to przymioty osobowości, wymagane przez prawo do podjęcia ważnych decyzji lub przyjęcia urzędów. Chodzi tu więc o osobowość psychologiczną, mającą jednak znaczenie prawne. Będzie o niej mowa dalej. Do niektórych zwyczajnych działań prawnych także wymagana

¹⁴ Kornas-Biela, *Z zagadnień psychologii prenatalnej*, s. 25-51.

¹⁵ Zob. M.A. Krąpiec, *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 1975 s. 137-155, 242-245.

¹⁶ R. Sztymiler *Obowiązek ochrony życia dziecka poczętego*, *Chrześcijanin w świecie* 21:1989 nr 6 s. 34-44.

¹⁷ Nie zawsze wprawdzie może korzystać ze wszystkich praw przysługujących wiernym w Kościele, np. z racji zbyt młodego wieku czy zaciągnięcia kary kościelnej, lecz zawsze posiada w Kościele osobowość prawną.

¹⁸ Sobąński, *Kościół* s. 112.

jest określona osobowość, określony stan ducha lub postawa. Od niektórych działań wyklucza stan grzechu ciężkiego lub trwanie w karze poprawczej, jaką jest cenzura.

4. Dojrzała osobowość celem wychowania chrześcijańskiego

Osobowość dojrzała i chrześcijańska powinny się łączyć, choć mogą występować sytuacje przeciwne, zwłaszcza gdy dojrzałość lub chrześcijaństwo nie występują w pełni. W prawie kanonicznym są zarówno normy mówiące o dojrzałości naturalnej, jak i normy o dojrzałości chrześcijańskiej.

W kan. 217 prawodawca kościelny deklaruje, iż wierni „mają prawo do wychowania chrześcijańskiego, przez które mają być odpowiednio przygotowani do osiągnięcia dojrzałości osoby ludzkiej” i dojrzałości chrześcijańskiej. W kan. 1136 bliżej określa się elementy wszechstronnego wychowania, które może zapewnić rozwój dojrzałej osobowości¹⁹. W obydwu tych kanonach wymienia się zasadniczo elementy wychowania konieczne do osiągnięcia dojrzałości naturalnej, będącej celem wychowania każdego człowieka na świecie²⁰.

Jednak powyższe normy mają swoje rozwinięcie w kanonach 773-780 i 793-821, które określają warunki i sposoby wychowania do dojrzałości chrześcijańskiej, przede wszystkim wychowania katolików²¹. Na pewne nowe obszary wychowania do chrześcijańskiej dojrzałości wskazuje też Kościół w soborowej Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim, zwłaszcza w numerze drugim. Na niej opiera się istotna w tym zakresie norma zawarta w kan. 795²², w której określone zostały podstawowe zasady wychowania dojrzałej osobowości: 1) prawdziwe wychowanie winno zmierzać do pełnej (wszechstronnej) formacji osoby ludzkiej, uwzględniać dobro wspólne społeczności, w której dana osoba będzie żyła oraz jej cel ostateczny;

¹⁹ Rodzice mają najpoważniejszy obowiązek troszczyć się „o wychowanie potomstwa zarówno fizyczne, społeczne i kulturalne, jak i moralne oraz religijne” (kan. 1136).

²⁰ W Karcie Praw Rodziny (art. 5) Stolica Apostolska wzywa wszelkie władze do wspomagania rodziców w integralnym wychowaniu dzieci.

²¹ L. C h i a p e t t a, *II Codice di diritto canonico*, Commento giuridico-pastorale. Napoli 1988. T. 1 nr 1243-1244.

²² Kan. 795: „Ponieważ prawdziwe wychowanie powinno objąć pełną formację osoby ludzkiej, zarówno w odniesieniu do celu ostatecznego, jak i w odniesieniu do dobra wspólnego społeczności, dlatego dzieci i młodzież tak winny być wychowywane, ażeby harmonijnie mogły rozwijać swoje przymioty fizyczne, moralne oraz intelektualne, zdobywać coraz doskonalszy zmysł odpowiedzialności, właściwie korzystać z wolności i przygotowywać się do czynnego udziału w życiu społecznym”.

2) wychowanie dzieci i młodzieży powinno tak przebiegać, aby harmonijnie rozwijane były ich przymioty fizyczne, moralne, intelektualne, z wykorzystaniem osiągnięć psychologii, pedagogiki i dydaktyki (DWCH nr 1,2);
3) młodzież winna być uczona odpowiedzialności, korzystania z wolności, czynnego udziału w życiu społecznym, w którym, po osiągnięciu dojrzałości będzie musiała przyczyniać się do dobra wspólnego (np. rodziny, społeczeństwa)²³.

Do dojrzałości osoby ludzkiej zmierzać ma także formacja seminaryjna (kan. 244).

5. Dojrzałość wymagana do ważnych decyzji i urzędów

Prawo kanoniczne wyraźnie wymaga dojrzałej osobowości od kandydatów do: nowicjatu (kan. 642), instytutu świeckiego (kan. 721 § 3) oraz do kapłaństwa (kan. 1031). Nie stawia takiego wymagania *expressis verbis* w stosunku do kandydatów do małżeństwa, lecz stawia im inne szczegółowe wymagania, które sprowadzają się do wymagania dojrzałości, lub są mu podobne. Będzie o nich mowa w następnej części wystąpienia.

6. Ochrona osoby i osobowości w prawie kanonicznym

Ochrona taka ma miejsce w normach o prawach wiernych oraz w prawie karnym.

W kanonie 1398 KPK chroniony jest płód ludzki. Stwierdza się w nim, iż każdy, kto powoduje przerwanie ciąży, wpada automatycznie (po zaistnieniu skutku) w ekskomunikę *latae sententiae*²⁴. Kara jest tak poważna, gdyż każdy płód ludzki jest osobą i posiada odrębną osobowość.

Poczytalność sprawcy przestępstwa zależy od jego rozwoju osobowego. Np. kto nie ma używania rozumu, nie może odpowiadać za popełnione materialnie przestępstwa²⁵. Podmiot procesu karnego musi być poczytalny, a więc zdolny do odpowiedzialności. Tak więc osoba, jej niewinność i poczucie bezpieczeństwa, są wyraźnie w kanonicznym prawie karnym chronione.

W celu ochrony osobowości człowieka, jego dobrego imienia, prawodawca kościelny ustanowił normę zawartą w kan. 220 KPK:

²³ Chiappetta, nr 3005.

²⁴ Zob. Chiappetta, nr 4531-4535; Sztymiler, Obowiązek ochrony życia s. 34-44.

²⁵ Kan. 1322-1323.

„Nikomu nie wolno bezprawnie naruszać dobrego imienia, które ktoś posiada, ani też naruszać prawa jakiegokolwiek osoby do własnej intymności”.

W cytowanej normie prawodawca chroni dwa prawa: do dobrego imienia oraz do osobistej intymności. Co do tego zgadzają się także liczni kanoniści²⁶. Prawa te chronione są również w prawie międzynarodowym²⁷ oraz w prawodawstwie polskim²⁸. Są to przyrodzone prawa każdego człowieka, wpływające z prawa naturalnego.

II. Wymagania dotyczące osobowości kandydata do małżeństwa

1. Odpowiednie przygotowanie do małżeństwa

Warunkiem ważnego zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim jest odpowiednia zdolność podmiotowa i przedmiotowa kandydata do małżeństwa. Aby tę zdolność zapewnić, prawo kanoniczne żąda odpowiedniego przygotowania do małżeństwa. Normy ogólne dotyczące przygotowania do małżeństwa zawarł prawodawca kościelny w kan. 1063 i 1065. W pierwszym z tych kanonów postanowiono, iż wiernych zamierzających wstąpić w zwią-

²⁶ Zob. A. C a u t e r u c c i o, *Il diritto alla buona fama ed alla intimità. Analisi e commento del canone 220. Commentarium pro religiosis et missionariis* 53:1992 fasc. I-III s. 60; C h i a p p e t t a, nr 1248-1252; R. S z t y c h m i l e r, *Ochrona prawa do dobrego imienia i własnej intymności w kanonicznym prawie małżeńskim i rodzinnym*, Pr. zbior. pod red. F. L e m p y (Lublin, w druku, s. 1-17).

²⁷ Art. 12 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne dnia 10 XII 1948 r.: „Nikt nie może być poddany arbitralnemu ingerowaniu w jego życie prywatne, rodzinne, domowe lub korespondencję, ani też atakom na jego honor i dobre imię. Każdy człowiek ma prawo do ochrony prawnej przeciwko takim ingerencjom i atakom”; jako rezolucja nie ma ona charakteru wiążącego; zob. *Prawo Międzynarodowe Publiczne*, Wybór dokumentów, Oprac. A. P r z y b o r o w s k a - K l i m c z a k, Lublin 1992 s. 194 i 196.

Art. 8 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, uchwalonej w Rzymie 4 XI 1950 r. przez państwa członkowskie Rady Europy: „1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji. 2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób”; zob. *Prawo Międzynarodowe Publiczne* s. 279. Zob. też: C a u t e r u c c i o, *Il diritto alla buona fama* s. 60; C h i a p p e t t a nr 1248-52.

²⁸ Art. 23-24 k.c. W k.r.o. nie ma przepisów traktujących wprost o intymności lub ochronie dobrego imienia członków rodziny.

zek małżeński należy pouczyć „o znaczeniu małżeństwa chrześcijańskiego, jak również o obowiązkach małżonków i chrześcijańskich rodziców” (nr 1). Bardziej szczegółowe normy wydają biskupi diecezjalni lub konferencje biskupów. W Instrukcji z 5 IX 1986 r. biskupi polscy potwierdzili konieczność realizowania poleconego we wcześniejszych ich instrukcjach oraz w adh. apost. *Familiaris consortio* trójstopniowego przygotowania do małżeństwa²⁹. Stwierdzają w niej, że w przygotowaniu dalszym oprócz przekazywania wiedzy należy także „położyć duży nacisk na wyrabianie cnót wiążących się ściśle z życiem rodzinnym”³⁰. W przygotowaniu bliższym należy młodych „przysposobić do międzyosobowego życia w małżeństwie na równych prawach, do wspólnotowego życia w rodzinie. (...) przede wszystkim formować, a nie tylko przekazywać informacje”³¹. Jest to wyraźne polecenie kształtowania dojrzałej osobowości kandydata do małżeństwa. Przygotowanie bezpośrednie ma doprowadzić kandydatów do dojrzałej decyzji. Ponieważ małżeństwo jest sakramentem, a więc także aktem wiary, Kodeks Prawa Kanonicznego wymaga od nupturientów uczestniczenia w życiu sakramentalnym³².

2. Małżeństwo z odstępą od wiary, komunistą, osobą niewierzącą

W świetle prawa naturalnego ważność małżeństwa nie zależy od wiary nupturientów. Ponieważ jednak małżeństwo ochrzczonych nie może nie być sakramentem, dyskutowany jest problem związku ważności takiego małżeństwa z wiarą nupturientów³³. Niezależnie jednak od kwestii ważności, w prawie kanonicznym są normy wyraźnie uwzględniające fakt, iż trwałość i owocność (szczęście) małżeństwa chrześcijańskiego zależy od wiary współmałżonków. Ochronie trwałości i owocności małżeństwa służą normy o małżeństwach mieszanych³⁴ oraz zakazy zawierania małżeństwa z osobami mającymi postawy i przekonania niechrześcijańskie lub niekatolickie³⁵. A światopogląd, przekonania i wyznanie są ważnymi elementami osobowo-

²⁹ Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele Katolickim (z 5 IX 1986 r.) Kraków 1990 nr 6 Zob. Chiappetta, nr 3545-3549, 3552.

³⁰ Instrukcja Episkopatu Polski (z 1986 r.) nr 8.

³¹ Tamże nr 11-12.

³² Kan. 1065 § 1-2.

³³ B.W. Zuber, *Consensus sacramentalis facit nuptias? W: Przymierze małżeńskie*, Pod red. W. Góralskiego i R. Sztymilera, Lublin 1993 s. 7-29.

³⁴ Kan. 1124-1129.

³⁵ Kan. 1071 § 1 nr 4; Instrukcja Episkopatu Polski (z 1986 r.) nr 71-93.

ści człowieka. Jeśli ktoś pomimo ostrzeżeń o zagrożeniach związanych z zawieraniem małżeństwa z formalnym lub praktycznym odstępą od wiary, z osobą niewierzącą lub wyraźnie deklarującą światopogląd materialistyczny lub nawet ateistyczny, chce zawrzeć takie małżeństwo, obowiązuje zakaz jego zawarcia, chyba że na prośbę zainteresowanego lub proboszcza ordynariusz inaczej postanowi³⁶. Przynależność do partii socjalistycznej lub komunistycznej sama przez się nie jest dowodem odstępstwa od wiary. Ale może być to sytuacja połączona z niewiarą lub odstępstwem od wiary i wtedy należy stosować kan. 1071 § 1 nr 4 (zakaz zawarcia małżeństwa) lub przepisy o małżeństwach mieszanych³⁷.

3. Przeszkody małżeńskie

Prawo kanoniczne nie zezwala na małżeństwo osobie niezdolnej fizycznie lub psychicznie do małżeństwa, także osobie niedojrzałej psychicznie (kan. 1084 § 1-3 i 1095 nr 1-3)³⁸. Niektóre z tych okoliczności zaliczane są do grupy przeszkód małżeńskich, inne do wad zgody małżeńskiej. W aspekcie ochrony godności człowieka okoliczności te omawia ks. prof. Wojciech Góralski. Ja spojrzę na nie od strony wymaganej osobowości.

I tak jedną z przeszkód jest brak wymaganego prawem (14 lat dla kobiet i 16 lat dla mężczyzn) wieku do małżeństwa (kan. 1083). Przyjmuje się, że jest to dolna granica wieku minimalnej dojrzałości fizycznej kandydatów, nawet w tych regionach świata gdzie ludzie b. szybko dojrzewają. Nie chodzi tu o dojrzałość psychiczną, gdyż tę zabezpieczają normy zawarte w kanonach o zgodzie małżeńskiej³⁹. Zgodnie z kan. 1083 § 2 i postanowieniem Konferencji Episkopatu Polski wiek do godziwego zawarcia małżeństwa w Polsce podniesiony został do lat 18 (dla kobiet) i 21 (dla mężczyzn)⁴⁰.

Druga jest przeszkoda niemocy płciowej (kan. 1084). Niezależnie od osiągniętego wieku osoba nie nadaje się do małżeństwa, jeśli nie jest w stanie dokonać aktu małżeńskiego. Przeszkoda nie obejmuje sytuacji niepłodności.

Ponieważ małżeństwo winno być głęboką wspólnotą małżonków, nie tylko fizyczną, lecz także duchową, przeszkodę małżeńską stanowi także fakt

³⁶ Chiappetta, nr 3793.

³⁷ Chiappetta, nr 3665 z przyp. 5, nr 3566.

³⁸ Zob. „Communicationes” 9:1977 s. 359-362, dot. kan. 282-283 schematu prawa sakramentalnego; Chiappetta, nr 3571.

³⁹ Kan. 1095-1096. Zob. Communicationes 9:1977 s. 369-371, dot. kan. 296-297 schematu prawa sakramentalnego z 1975 r.; Communicationes 15:1983 s. 228; Chiappetta nr 3568-69 i 3598-99.

⁴⁰ Instrukcja Episkopatu Polski (z 1986 r.) nr 50.

nieochrzzczenia współkandydata do małżeństwa (kan. 1086 § 1). Trudno bowiem byłoby realizować jedność małżeństwa, zwłaszcza chrześcijańskiego, gdy jedno z małżonków nie jest chrześcijaninem. Podobna, lecz mniej kontrastowa sytuacja zachodzi wtedy, gdy współkandydat jest chrześcijaninem, ale nie katolikiem. Małżeństwo jest wtedy także zakazane bez zgody ordynariusza miejsca (kan. 1124-1125).

Zazwyczaj wypaczona jest osobowość przestępców i gwałtowników. Dlatego też słusznie przeszkody małżeńskie stanowią takie fakty jak uprowadzenie (kan. 1089) lub małżonkobójstwo; ta druga okoliczność powoduje przeszkodę występku (kan. 1090).

4. Wymagania do ważnego wyrażenia zgody małżeńskiej

W rozdziale o zgodzie małżeńskiej prawodawca kodeksowy stawia szereg wymagań, które ważność małżeństwa warunkują od określonych cech osobowości i postaw kandydatów do małżeństwa. Niektóre z nich zakładają nawet odpowiedni stopień dojrzałości kandydata do małżeństwa. Najpierw krótko przedstawię wymagania odnoszące się ogólnie do osobowości i nastawienia kandydata do małżeństwa, a w punkcie następnym – wymagania dojrzałej osobowości.

W kan. 1095 nr 1 prawodawca żąda od kandydata do małżeństwa wystarczającego używania rozumu; nie tylko w chwili zawierania małżeństwa, ale habitualnie. Zawierający małżeństwo nie może tkwić w błędzie co do osoby lub co do zasadniczo zamierzonego przymiotu osoby (kan./ 1097 § 1-2), nie może być ofiarą podstępny określonego w kan. 1098, powinien mieć szczerą intencję zawarcia małżeństwa zgodnego z nauką katolicką, a więc nie symulować zgody na całe małżeństwo albo choćby na jego istotny przymiot lub inny istotny element (kan. 1101 § 1-2). Nie powinno się zawierać małżeństwa warunkowego, zaś absolutnie nie można zawrzeć małżeństwa pod warunkiem co do przyszłości (kan. 1102 § 1-3), pod przymusem lub pod wpływem ciężkiej bojaźni (kan. 1103). osobowość kandydata do małżeństwa jest w takich sytuacjach daleka od optymalnej i wymaganej.

5. Wymaganie dojrzałej osobowości

Pierwszy kanon rozdziału o zgodzie małżeńskiej, kan 1095 nr 2-3, zawiera nową normę, wynikającą z prawa naturalnego, o niezdolności do zawarcia małżeństwa. Kolejny kanon (1096) określa minimalną wiedzę konieczną do zawarcia małżeństwa. Oba te kanony w gruncie rzeczy określają szczegółowe wymagania dotyczące osobowości kandydata do małżeństwa, a można

powiedzieć, że wymagają od niego określonego stopnia dojrzałości osobowej. Na temat dojrzałości osoby napisano już wiele w pracach kanonistycznych oraz w uzasadnieniach wyroków sądowych Roty Rzymskiej⁴¹.

W kan. 1096 § 1 prawodawca domaga się, aby nupturient wiedział przynajmniej, „że małżeństwo jest trwałym związkiem między mężczyzną i kobietą, skierowanym do zrodzenia potomstwa przez (jakieś) seksualne współdziałanie”.

W kan. 1095 nr 2 Kościół domaga się, aby nupturient miał wystarczające „rozeznanie oceniające co do innych uprawnień i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych”. Chodzi tu o odpowiednią dojrzałość psychologiczną, która jest wyższa od zdolności do zwyczajnych aktów prawnych, gdyż chodzi tu o krytyczną ocenę podejmowanych zobowiązań i przyjmowanych uprawnień, wiążących małżonków na całe życie⁴². Nie każda niedojrzałość może spowodować nieważność małżeństwa, lecz tylko taka, która powoduje poważny brak rozeznania oceniającego, a może ona wpływać z różnych czynników indywidualnych⁴³.

W kan. 1095 nr 32 stawia się kandydatom do małżeństwa wymóg obiektywnej zdolności do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich. W tym numerze chodzi szczególnie o wykluczenie takiej niezdolności, która wynika z przyczyn natury psychicznej. Bowiem w kan. 1084, gdzie mowa jest o impotencji, zawarto zabezpieczenie przed niezdolnością wynikającą z przyczyny fizycznej lub psychofizjologicznej. Przyczyny natury psychicznej to narkomania, alkoholizm chroniczny, anomalie seksualne (np. homoseksualizm, transeksualizm), masochizm, sadyzm, wielka niedojrzałość osobowościowa lub skrajny egoizm.

Wszystkie wymienione wyżej braki lub niezdolności są poważnymi defektami osobowości lub przejawami niedojrzałości osobowej. Z prawa naturalnego wynika niemożliwość ich pogodzenia z ważnym zawarciem małżeństwa⁴⁴. Widać więc wyraźnie, że prawodawca chroni nupturientów przed pochopnym lub nieprawidłowym zawarciem małżeństwa, które wiąza-

⁴¹ Zob. np. R. W. Guiry, *Immaturity, Maturity and Christian Marriage*, *Studia Canonica* 25:1991 s. 93-114; A. Mendonca, *The Effects of Personality Disorders on Matrimonial Consent*, *Studia Canonica* 21:1987 s. 67-123.

⁴² W. Góralski, *Ius matrimoniale, Ze studiów nad kościelnym prawem małżeńskim*. T. I. Lublin 1990 s. 33-56; R. Sztuchmiler, *Istotne obowiązki małżeńskie w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*. „Roczniki Nauk Prawnych”:1997

⁴³ *Attività del Tribunale Apostolico della Rota Romana. Anno giudiziario 1 Ottobre 1991 30 Settembre 1992, Relazione annuale*. Città del Vaticano 1992 s. 15-18, 25-28.

⁴⁴ Chia petta nr 3599 przyp. 1, nr 3666-75.

łoby ich na całe życie. Służą temu poważne wymagania dotyczące osobowości kandydata do małżeństwa. Są one zdecydowanie większe niż stawiane przez prawodawcę polskiego⁴⁵.

III. Skutki prawne zaburzeń osobowości

1. Nieważność małżeństwa

Z wyżej wspomnianych kanonów wynika, że wymienione zaburzenia osobowości powodują w zasadzie nieważność zawieranego małżeństwa. Podobne braki w zakresie wiedzy koniecznej do małżeństwa. Jak można było zauważyć, tak poważny skutek uzależniony jest jednak od różnych uwarunkowań. Najczęściej chodzi tu o ciężkość zaburzeń, o rzeczywistość, której dotyczą, lub o siłę niezgodnego z małżeństwem nastawienia woli. I tak małżeństwo nie może dojść do skutku, jeśli zawierający je nie ma wystarczającego używania rozumu, dotknięty jest **poważnym brakiem** rozeznania oceniającego, nie posiada *wymaganej wiedzy* o małżeństwie, lub nie jest w stanie podjąć **istotnych obowiązków** małżeńskich. Przedmiot wymaganej wiedzy jest w kodeksie określony. Natomiast nauka prawa i jurysprudencja muszą określić, jakie obowiązki małżeńskie są istotne⁴⁶. W konkretnej sprawie należy określić, którego lub których z tych istotnych obowiązków nupturient nie był w stanie podjąć⁴⁷. Ani w KPK, ani w wyrokach rotalnych⁴⁸ nie występuje tytuł „niedojrzałość psychiczna”.

Określone ogólnie stany psychiczne, lub stany osobowości nie zawsze powodują taki sam skutek. Aby ten skutek określić, należy je bardzo precyzyjnie opisać. Np. błąd co do przymiotu osoby lub przymiotu małżeństwa tylko wtedy spowoduje jego nieważność, gdy był zasadniczo zamierzony lub determinuje wolę. Podobnie tylko ściśle określona forma podstępny, warunku, symulacji lub przymusu może spowodować nieważność małżeństwa.

Jeśli natomiast wspomniane zaburzenia psychiczne czy zaburzenia osobowości są nieznaczne, nie dotyczą istotnych obowiązków małżeńskich, lub

⁴⁵ Wymagania stawiane pod tym względem w k.r.o. są zbyt małe, także w stosunku do norm prawa międzynarodowego, które Polska zobowiązała się respektować. Zob. R. S z t y c h m i l e r, *Ochrona trwałości małżeństwa w prawie kanonicznym i polskim oraz w Konkordacie z 28 lipca 1993 roku*, Rocznik Nauk Prawnych 5:1995 s. 102-108.

⁴⁶ *Attività del Tribunale Apostolico* (1992) s., 11.

⁴⁷ R. S z t y c h m i l e r, *Problem określenia istotnych obowiązków małżeńskich*, *lus matrimoniale* 6-7: 1995-96 s. (w druku, 18 s. mps).

⁴⁸ Sprawdziłem lata 1983-1992.

brakuje pewnej wiedzy o małżeństwie, ale nie tej podstawowej, wymaganej prawem, sytuacje te nie wpływają na ważność zawieranego małżeństwa. Nie wystarcza też, jeśli występuje tylko utrudnienie, a nie stwierdzona niemożliwość wypełnienia jakiegoś obowiązku⁴⁹. Sytuacje takie mogą natomiast wpływać na powodzenie konkretnego małżeństwa.

2. *Możliwość prawnego dochodzenia*

Czym innym jest faktyczny brak koniecznej wiedzy o małżeństwie, brak rozeznania oceniającego w zakresie istotnych obowiązków małżeńskich, niezdolność do ich podjęcia i wypełnienia, lub faktyczne zaistnienie defektu zgody małżeńskiej, a czym innym jest udowodnienie takiego faktu lub stanu. Czasem udowodnienie to jest bardzo trudne lub niemożliwe, o czym przekonują także opinie powoływanych przez sądy kościelne biegłych oraz wyroki w sprawach małżeńskich. Możliwość i sens skutecznego wniesienia do sądu takiej sprawy istnieje tylko wtedy, gdy można przedstawić dowody na poparcie stawianych zarzutów.

Aby dowieść nieważność małżeństwa ze wspomnianych wyżej tytułów dotyczących osobowości napturienta, należy zgromadzić i przedstawić dowody przekonujące sędziów o zaistnieniu zarzucanych dewiacji, zaburzeń, braków czy niewłaściwych postaw, a więc przesłanek wystarczających do stwierdzenia takiej nieważności⁵⁰.

Najczęściej w tego typu sprawach konieczne lub wskazane jest skorzystanie z opinii biegłych. Zgodnie z normami KPK (kan. 1574 i 1680) powoływanie w tych sprawach biegłych nie jest absolutnie konieczne, zwłaszcza gdy na podstawie innych środków dowodowych sprawa jest oczywista, ale z natury rzeczy i z okoliczności często będzie wynikało, iż udział biegłego lub biegłych będzie bardzo pożyteczny.

Aby w określonych wyżej sytuacjach udowodnić nieważność małżeństwa, zawsze konieczne jest ustalenie trzech elementów:

1) że podejrzana osoba ma określony defekt osobowościowy, cierpi na konkretne, ustalone przez sędziego, a często także przez biegłego, zaburzenia psychiczne, lub zachodziła inna określona przez prawo okoliczność, powodująca nieważność zawieranego małżeństwa;

2) że określony brak, zaburzenie, niezdolność, przeciwne małżeństwu nastawienie lub przeszkoda, weryfikowały cechy określone w hipotezie normy prawnej, na którą się powołujemy;

⁴⁹ Zob. Wyrok z 23 VI 1988 c. S t a n k i e w i c z, nr 10. RRDec. 80:1988 s. 420. Zob. wyrok z 8 IV 1987 r. c. D e L a n v e r s i n, RRDec 79:1987 s. 245-249.

⁵⁰ *Attività del Tribunale Apostolico* (1992) s. 47-51.

3) że określony stan, sytuacja czy przeszkoda istniały w czasie zawierania małżeństwa.

Konkretne dowody i argumenty w poszczególnych sprawach mogą być bardzo różne. Aby jednak umożliwiły one wydanie decyzji „affirmative”, zawsze winny one zawierać w sobie trzy określone wyżej elementy.

IV. Wnioski

Osoba i osobowość inne ma znaczenie w prawie rzymskim, a inne w prawie kanonicznym. Kościół unaję osobowość naturalną każdego człowieka już od chwili jego poczęcia, zaś osobowość prawną uznaje zasadniczo od chwili chrztu. Najpierw wyróżnić można osobowość prawną i psychologiczną. Osobowość prawa może być naturalna, cywilnoprawna lub kanoniczna, a także wymagana, czyli taka osobowość psychologiczna, jakiej prawo wymaga do określonych działań prawnych. Z uznaniem przyjmuje się fakt, iż Kościół coraz częściej wymaga osobowości dojrzałej. Wydaje się, że mógłby on przykładać (w prawie) większe znaczenie do osobowości psychologicznej chrześcijańskiej.

O przykładaniu dużej wagi do formowania osobowości dojrzałych w Kościele świadczą normy o wychowaniu chrześcijańskim. Kościół wymaga dojrzałości od osób podejmujących pewne decyzje lub przyjmujących określone urzędy. Chroni ponadto każdą osobę i jej osobowość.

W kanonicznym prawie małżeńskim znajduje się wiele norm świadczących o dużym znaczeniu osobowości. Są one zawarte nie tylko w KPK, lecz także w normach kanonicznego prawa polskiego. I tak prawodawca kościelny domaga się odpowiedniego przygotowania do małżeństwa, a tym samym kształtowania dojrzałej osobowości kandydata do małżeństwa. Preferuje się małżeństwa dwojga katolików, a dodatkowe wymagania stawia się nupturientom, z których tylko jedno należy do Kościoła katolickiego.

Znaczenie osobowości kandydata do małżeństwa ujawnia się m.in. w ustanowieniu takich przeszkód do małżeństwa jak: młodego wieku, niemocy płciowej czy różnej religii. W rozdziale z zgodzie małżeńskiej prawodawca kodeksowy stawia szereg wymagań, które ważność małżeństwa uzależniają od określonych cech osobowości i postaw kandydatów do małżeństwa. W niektórych kanonach stawia takie wymagania, których spełnienie możliwe jest tylko przez osoby dojrzałe w sensie psychologicznym: odznaczające się odpowiednią wiedzą, krytycznym rozeznaniem oceniającym i zdolnością wypełniania obowiązków małżeńskich. Tylko poważne zaburzenia czy braki w tej dziedzinie sprowadzają w zasadzie nieważność zawieranego małżeństwa. Jeśli fakty takie rzeczywiście miały miejsce,

można na drodze sądowej dochodzić nieważności zawieranego małżeństwa. Udowodnienie zaburzeń osobowości lub innych negatywnych faktów w tym zakresie jest sprawą bardzo trudną, ale możliwą, zwłaszcza gdy zaburzenia lub braki są znaczne.

Reasumując wypowiedź na temat znaczenia osobowości w kanonicznym prawie małżeńskim można stwierdzić, że poważne lub ściśle określone w prawie zaburzenia osobowości lub nastawienia do małżeństwa w zasadzie powodują nieważność zawieranego małżeństwa. Prawodawca kościelny chroni w takich sytuacjach wolność osoby, która zetknęła się ze współmup-turientem dotkniętym takim zaburzeniem lub niewłaściwym nastawieniem woli. Natomiast jeśli zaburzenia lub wady są niewielkie, prawodawca nie wkracza z normą ochronną.

**Significato della personalita
dello aspirante allo matrimonio
nella luce del diritto canonico vigente**

*Relazione nella Conferenza Internazionale
„Rilevanza della personalita umana nell'ordinamento romano e canonico”
Varsavia 18-19 Ottobre 1996*

Persona e personalita hanno nel diritto romano e nel diritto canonico i significati diversi. La Chiesa riconosce la personalita naturale di ogni uomo dalla sua concezione, ma personalita giuridica assegna dal battesimo. Nel diritto canonico possiamo distinguere la personalita naturale, canonica e richiesta. Mi sembra, che la Chiesa potrebbe assegnare il piu grosso significato della personalita cristiana.

Gran valore della formazione della personalita matura nella Chiesa dimostrano le norme sulla educazione cristiana. La Chiesa richiede la maturita dalle persone, che prendono importanti decisioni oppure uffici; protegge soprattutto ogni persona e la sua personalita.

Nello diritto canonico matrimoniale si trovano le normae, che danno molta importanza della personalita del uomo. Esse si trovano non soltanto nel Codice di diritto canonico, ma anche nelle diverse norme dello stesso diritto canonico. E cosi il Legislatore ecclesiastico vuole l'adequata preparazione al matrimonio. Nello stesso tempo si preferisce i matrimonii di due persone cattoliche, invece altre esigenze si pone per i fidanzati, dei quali soltanto uno appartiene alla Chiesa cattolica.

Il significato della personalita del candidato al matrimonio si rivela tra l'altro nel stabilire gli impedimenti matrimoniali tali come: mancanza dell'eta, impotenza sessuale e diversa religione. Nel capitolo sul consenso matrimoniale il Legislatore del Codice mette alcune esigenze, le quali prendono in considerazione la validita del matrimonio dai certi segni della personalita e atteggiamenti dei candidati al matrimonio. In alcuni canoni mette tali esigenze le quali possono essere compiute dalle persone mature nel senso psicologico: cioe sufficiente scienza, sufficiente uso di ragione, giudizio critico e la capacita da adempire i obbligazioni matrimoniali

essenziali. Soltanto gravi disturbi e mancanze fanno il matrimonio invalido. Se ci sono infatti tali casi, si può nel corso del processo giudiziario andare a dichiarare il matrimonio invalido. Però le prove dei disturbi della personalità o altri fatti negativi in questo ambito è molto defficile da dimostrare, ma possibile, soprattutto quando i disturbi e le mancanze sono gravi.

Riassumendo il mio discorso sul tema del significato della personalità nel diritto canonico matrimoniale si può affermare che i gravi o esattamente definiti i disturbi della personalità o negativo orientamento al matrimonio, in generale fanno il matrimonio invalido. Il Legislatore ecclesiastico protegge in tali situazioni la libertà della persona, la quale ha incontrato la persona toccata dai tali disturbi e negativo orientamento della volontà. Se i disturbi o mancanze non sono gravi, il Legislatore non entra con la norma di protezione, la quale darebbe per loro la libertà.